

*„Túl sokat fáradoztam, ... és mindent jól
és rendesen elindítottam...”*

RAISZ GYÖRGY TEVÉKENYSÉGE ZICHY JOZEFA SZOLGÁLATÁBAN

Az arisztokrata kapcsolatokat vizsgáló OTKA pályázatunk egyik kutatási iránya az arisztokrata családok tisztjeikkel fenntartott levelezésére, az azokból gyakran kiolvasható bizalmi viszonyra hívta fel a figyelmet. Nyilvánvaló, hogy jól kiválasztott, megbízható, feladataikat komolyan vevő tisztek nélkül nehezen lehetett elképzelni a nagybirtok uradalmainak irányítását, a birtokos érdekeinek képviselését. Szükség volt rájuk a rendi tisztségeket betöltött férfi családtagok mellett, de még inkább nélkülözhetetlenné tették magukat az özvegyasszonyok mellett.¹ A Raisz család tagjait a felvidéki Csáky ágból többen is foglalkoztatták, Csáky Jánosnak és özvegyének, Zichy Jozefának a szolgálatában is ott találjuk őket.²

A családnak egy Raisz János nevű öse feleségével, Ugróczi Borbálával együtt II. Mátyás magyar királytól 1609. október 12-én kapott nemesi címet, szülőhelyéről a „kassai” előnevet is megszerezve. Nagy Iván úgy tudta, hogy a szepeesi kamaránál szolgáló Raisz „a török és Bocskai elleni hadjáratokban” hadi biztosi szolgálataival érdemelte ki a nemesi címet.³

A címszerző előd tevékenysége a további években is a kamarához volt köthető, mivel 1628-ban is a levéltár őreként készített előterjesztést, 70 éves korában nyugdíjazták, s 1649-ben írtak haláláról.⁴ Fallenbüchl Zoltán a Szepesi Kamara „jellegzetes személyiségei” közé sorolta Raisz (Rays) János tevékenységét, akiről pontos adatokat is közölt: 1602–1607 között irodai írnok volt, 1607–1618 között lajstromozó, 1618–1619-ben segédszámvevő, 1619–1630 között számvevő. 1630 és 1645 között a „királyi jövedelem őre” feladatot is ellátta, 1644 és 1648

¹ A kérdésre Papp Klára: Gazdálkodó arisztokraták és segítők – megjelenés alatt a kolozsvári Certamen évkönyvben.

² Tanulmányom témaválasztását részint a tisztelgő kötet címzettjének, Barta Jánosnak zempléni kutatásai határozták meg, amely vármegyében az általam évek óta vizsgált Csáky család egyik ágának is voltak birtokai, részint pedig az a tény, hogy a megíráshoz szükséges családi levelezésre egy 2019. áprilisi – közös – bécsi levéltári kutatóút során találtam rá.

³ Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. kötet, Pest 1862. 585.

⁴ Österreichisches Staatsarchiv ÖStA HKA Hoffinanz – Ungarn. r. Nr. 145. Konv. 1632. június fol. 17–24., Nr. 183. Konv. 1650. július 7–32.

között számvevő és levéltárellenőr, amely előbbi feladatát haláláig teljesítette.⁵ Borbély Zoltán egy tanulmányában⁶ a Bethlen Gábor alatt általa viselt kamarai tisztségeket vizsgálta. Azt állapította meg, hogy Raisz János 1619–1621 között még Teufel Kristóffal együtt lajstromozó (registrator), 1622–1624 között Than Antal mellett számvevő (rationum magister), de ugyanakkor a levéltárőr (szintén Than Antal) helyettese (archivi conservator), s végül 1625 és 1629 között lett egy személyben és egyedül számvevő és levéltárnok egyben. A 18. század végén, 1796-ban Raisz II. György mind Abaúj, mind Sáros vármegyében éppen erre a jelentős szerepet vállalt elődjére hivatkozva tudta nemesi címét igazolni.⁷

Raisz II. György a szepesolaszi bíró lányát, Petkó Anna Teréziát vette feleségül. Kezdetben feltehetően Hotkócon lakott, mert idősebb fia, Raisz György Félix ott született. Leveleit gyakran keltezte Káposztafalváról, amely megszerzésére éppen ő ösztönözte a családot, de nem ott lakott, csak ügyeket intézni utazott oda, mint 1801 novemberében Csáky Sándor gróffal.⁸ Tudunk róla, hogy szerepet kapott a szepesmindszenti (biacovcei) Csáky kastély megépítésében és berendezésében is.⁹ Minden jel szerint ez volt a lakhelye, leveleinek többségét innen keltezte. Ott lakott akkor is, amikor Csáky Sándor – Csáky János unokája – lett a birtok ura, ezt a levelezés is egyértelműen igazolja. A kérelmezőket például ide, Szepesmindszentre kérte, s ebédre is itt látott szívesen több vendéget.

⁵ Állami (királyi és császári) tisztviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár. Összeállította Fallenbüchl Zoltán. Bp. 2002. 17. és 258.

⁶ *Borbély Zoltán*: Bethlen Gábor tisztviselői Felső-Magyarországon. In: *KoraújkorÁSZ Koraújkor történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*. Szerk. Kádár Zsófia – Kökényesi Zsolt – Mitropulis Anna Diána. Bp. 2014. 36. A táblázat elkészítéséhez a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) E 270, 1. cs. és az MNL OL E 249, 1619–1629 iratait (a kamara fogalmazványaiából, iktatásából stb. származó aláírásokat) használta, továbbá az Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK Ktt. Fol. Lat. 954., Udvartartás és számadáskönyvek. I. kötet. Bethlen Gábor udvartartása. Közl. *Radvánszky Béla* Bp. 1888. 185–208., *Fallenbüchl Zoltán*: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században. Levéltári Közlemények 38. (1967) 2. sz. 219–232.

⁷ Abaúj vármegyében 1796. február 16-án, Sárosban 1796. szeptember 10-én történt az igazolás. *Dalibor Mikulík*: Raisz György Félix, a lublóí vár tulajdonosa. Elfelejtett birtokosok Lubló várában 1825–1880 között. Mikulík a lublóí vármúzeum igazgatója, cikkét a Raisz család ma élő hozzátartozóival folytatott konzultáció után 2012-ben írta. Lublóváry VI. György Luxemburgban él, ő a Lublóváry nevet használja.

<https://locseitemeto.eoldal.hu/cikkek/jeles-szepessegi-szemelyisegek/raisz-gyorgy-felix--a-lubloi-var-tulajdonosa.html>, letöltés 2020. márc. 14.

⁸ Raisz György 1801. november 28-án Káposztafalván írott levele. Csáky Sándor Csáky János fiának, Józsefnek legidősebb fia. A fiatalabbik, Károly (1783–1845), valamint Jozefa (1784–1841) és Juszina (1786–1845) anyja Csáky János 1786-ban elhunyt felesége: Esterházy Borbála volt.

⁹ A napóleoni háború bőkezű támogatói között tartják számon. Ennek oka lehetett, hogy idősebbik fia, Raisz György Félix (1781–1861) huszonkilenc hónapig szolgált a császári seregben, s kitüntetéssel fejezte azt be. Uo.

Idősebbik fia, Raisz György Félix Zichy Jozefa támogatásával indította jogi pályafutását, de fontos feladatokat kapott a vármegyében, s tekintélyt és birtokokat is szerzett. Másik fia, Raisz Ágoston¹⁰ Szepes vármegye levéltárosa volt, aki Lőcsén, az egykori Thurzó házában lakott, amely az 1630-as évektől a Csákyak tulajdonába került (ma a helyi levéltár központi épülete). Mivel a Csákyak Szepes vármegye örökös főispánjai voltak, gyakorlatilag az ő tevékenysége is a grófi család hasznát szolgálta. Nagy Iván ugyan nem tudott róla, a levelezés azonban igazolta, hogy volt egy lánya is, hiszen 1801-ben azt említette a grófnőnek, hogy a lányát készül meglátogatni.¹¹

A levélíró Raisz II. György táblabíró és a Csákyak szepesmindszenti birtokának intézője,¹² megbízottja volt, aki Csáky János (1720–1795) tárnokmesternek, majd országbírónak, illetve később jószágigazgatóként a gróf özvegyének, Zichy Jozefának (1752–1815) is a szolgálatában állott.¹³ Tartalmas német nyelvű levelezésüket a Csákyak szepesmindszenti levéltárának a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban elhelyezett állománya őrzi.¹⁴ Ebből a terjedelmes anyagból az özvegygyel folytatott levelezés alapján vizsgáljuk a Csákyak megbízottjának szerteágazó és sokrétű tevékenységét.

Zichy Jozefa özvegyként nem a Szepességben élt, hanem egy 1796 februárjában írott levél szerint Bécsben tartózkodott, Horváth István alispán ugyanis oda utazott, s ezt használta ki a megbízott, hogy 4500 rénes forintot „Önagságodnak kezébe” adassa.¹⁵ De Pozsonyban és Pesten is megfordult, 1801 novemberében pedig hosszabb ideig Szentgróton tartózkodott.¹⁶ A pozsonyi lakást egyértelműsíti, hogy élete utolsó hónapjait maga Csáky János is ebben a városban töltötte, ahol a Csákyak palotát tartottak. 1801-ben Raisz oda küldte Csáky özvegyének az elkészült vermutot, bár hozzátette: „Excellenciád annak rossz minősége miatt nem szerez magának elismerést.” Ugyancsak oda címezte a levelét is ugyanezen év decemberében, megjegyezve, hogy „nehezemre esik, hogy nem

¹⁰ Meghalt 1844-ben. Nagy I.: Magyarország családai i. m. 587.

¹¹ Raisz György 1801. november 28-án Káposztafalván írott levele.

¹² A Csáky család szepesmindszenti levéltára: Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban ÖStA HHStA) Kt. 24. Fasc. 14. szerint 1780–1786 között biztosan írt ilyen minőségben Csáky Jánosnak leveleket.

¹³ Zichy Jozefa gróf Zichy István és Stubenberg Mária Anna Cecilia Walburga leánya, Csáky Petronella anyja. Testvére Zichy Károly 1782-től Békés vármegye főispánja, 1788-ban országbíró és az országgyűlés, 1802-től az udvari kamara elnöke. Felesége Khevenhüller-Metsch Anna Mária grófnő. Még két fiútestvére: Ferenc és István, valamint három leánytestvére: Julianna (Czirák László gróf felesége), Antónia (férje Johann Schilson) és Leopoldina (férje Pallavicini Gian Carlo) volt.

¹⁴ ÖStA HHStA A Csáky család szepesmindszenti levéltára Kt. 15. Fasc. 13. A levelezés a további része ebből az állagból és dobozból való.

¹⁵ Raisz György 1796. február 9-én Szepesmindszenten kelt levele.

¹⁶ Raisz György 1801. november 28-án Káposztafalváról írott levele.

tudom, hova címezsem leveleimet, egyrészt a helytelen és késedelmes postázás miatt, másrészt a különböző véletlenek miatt is, amelyek miatt Excellenciádnak a terveket módosítania kell”.¹⁷ Pozsony mellett ugyanakkor Budára is küldött különféle terményeket, tehát mindkét város szolgált tartózkodási helyként.¹⁸ Amikor 1801-ben a Csákyak birtokosztása történt, akkor például a grófnő a család löcsei házában tartózkodott, ahol az osztozás előtti megbeszélésekről az ott jelenlévő Csáky Sándortól kapott tájékoztatást, készen állva arra, hogy megbízottja kérésére személyesen is megjelenhessen.¹⁹

Csáky János felesége gyakran volt vendége a zeneszobával is rendelkező, „Sans Souci”-nak nevezett nyárilakban és annak nevezetes parkjában – amely 1776-ra készült el – az Illésfalvát birtokló Csáky István feleségének, a Bécsben nevelkedett Erdődy Júliának is.²⁰

A két grófnőt nemcsak neveltetésük hasonlósága, kapcsolataik, a két férj rokoni viszonya (unokatestvérek) kötötték össze, hanem a nagyon hasonló sors is. Erdődy Júlia az 1790-es években gyakorlatilag maga irányította az illésfalvi és a homonnai birtokot, az ő szava volt meghatározó a család pereiben is, hiszen férje ekkor már csak a nevét volt képes aláírni.²¹ Ideje nagy részét azonban Pozsonyban és Bécsben töltötte, ahol a két asszonynak módja volt gyakran találkozni. Erdődy Júlia önállóságával és határozott fellépésével nyilvánvalóan hatással volt a férjét 1795-ben elveszített özvegy grófnőre.

A levelezés indulásánál még 43 éves Zichy Jozefa nyitott szellemű, szociálisan érzékeny asszony volt, amit írásaiban jelez például a szepesmindszenti uradalom adósainak sorsa iránt érzett aggodása, de az is, hogy a szegények ellátásával kapcsolatos tervezetet készíttetett megbízottjával.²²

¹⁷ Raisz György 1801. december 22-én Szepesmindszentről írott levele.

¹⁸ Raisz november 28-án írott levele.

¹⁹ Raisz György 1801. július 13-án írott levele.

²⁰ Zichy Jozefa egy 1797-ben írott levelében „legkedvesebb barátnőjének” nevezte Erdődy Júliát, akivel személyes ügyeit a levél franciául írott részében osztotta meg. A Sans Souci Illésfalvától 15 kilométerre épült fel. A Csáky-Erdődy házaspár állította helyre a birtokukhoz tartozó Szemizsány templomát, plébániáját, iskoláját, valamint építtette át barokk stílusban Illésfalva egykori gótikus templomát. A gróf azonban súlyosan megbetegedett, s 1801-től Vitézvárgáson – amely homonnai birtokához tartozott – külön élt feleségétől. 1803-ra ingóságaitár készült, s 1805-től megnövelt évjáradékot állapított meg ekkorra már különvált feleségének. A kastély ezt követően semmisült meg, okára több változat maradt fenn, ezek egyike sem bizonyítható. A házaspárnak Homonnán volt gazdag könyvtára, amelynek darabjait Lőcsén a Kollar és Höfer könyvkötő cégnél köttettek be. Bővebben *Granasztió Olga*: A franciás műveltségű magyar arisztokrácia három különleges figurájának portréja könyvgyűjtő tevékenységük tükrében. Magyar Könyvszemle 116. (2000) 1. sz. 3.

²¹ Csáky grófné jobbágyai időnként erőszakosságokat követtek el, mint 1797 márciusában is a domonóci határban, ahol az erdőben fát vágtak. Raisz György 1797. március 25-én kelt levele.

²² 1796 márciusában legalábbis ilyen tartalmú mellékleteket küldött Raisz a grófnőnek, abban reménykedve, hogy a szegények ellátása nagy hasznára lesz. A mellékletek azonban sajnos nem

A jószágigazgató első, az özvegyhez írott és fennmaradt levele 1795-ből való, amely még egyértelműen a gyász jegyében született. A szepesmindszentről küldött üzenetben beszámolt róla, hogy az elrendeléseknek megfelelően Csáky János halálának napján, minden hónap 12-én uradalomszerte gyászmiséket tartanak majd, s 300 szentáldozást is bemutatnak. Raisz György és Csáky János bizalmas kapcsolatát fejezi ki, hogy a levélben megbízottja „atyám”-nak nevezi a birtokost, miközben megemlékezik róla: „Az én tiszteletre méltó és felejtethetlen uram halála számomra egy örökké megsiratandó ez évi legnagyobb csapás marad. Hogy méltóságodat ez milyen mélyen érintette, azt könnyen el tudom képzelni. De Isten kegyelmébe ajánlom, aki mindenkit jobban tud megvigasztalni, mint megszomorítani.”²³

Fontosabb azonban, hogy nagy tisztelettel bár, de kéretlenül két tanácsot is adott az özvegynek – bizonyára ezt is a korábbi gyakorlatnak megfelelően –, amit a család érdekében meg kellene fontolnia. Az egyik a Csáky János halálával megürült, de általa 38 éven át gyakorolt tisztségre, a szepesi főispánságra vonatkozott. Raisz azt tanácsolta, hogy „József gróf úr a főispáni méltóság elnyerésére feltétlenül törekedjen”, azaz ezzel szerezze meg a vármegyében a teljhatalmat. A felvetést azzal indokolta, hogy tud róla: van egy olyan „parancsolat”, amely lehetővé teszi, hogy a vármegye – abban az esetben, ha a Csákyak nem akarnák a pozíciót – állíthasson egy másik jelöltet. A megnevezett Csáky József (1743–1799) Csáky János első feleségétől, Esterházy Borbálától született fia volt, 1791-től alkancellár és belső titkos tanácsos, s minden valószínűség szerint a jó tanácsot megfogadva lett 1796. május 31-től haláláig Szepes vármegye főispánja.²⁴

Csáky János főispánsága idejében került vissza a Magyar Királysághoz a Zsigmond király által elzálogosított 13 szepesi város, amelyekből 1772-ben a lublói uradalommal együtt külön kerület, igazgatási egység szerveződött, s így azok nem kerültek Szepes vármegye fennhatósága alá. A helyzetet Csáky József bizonyára nagyon jól ismerte, tudott apja szerepéről a szepesi városok visszakерülésének folyamatában, mivel 1772-ben ő maga is királyi biztosként működött közre a galíciai terület határainak meghatározásánál.

A másik felvetés Káposztafalva (Kobsdorf) teljes uradalmának megszerzésére vonatkozott, ami egyértelműen utal arra, hogy a megbízott feladatai közé tartozott az uradalmakkal való kapcsolattartás, az udvarbírók elszámoltatása. Egy héttel később már éppen a káposztafalvai udvarbíró elszámolását részletezte,

maradtak meg a levél mellett, annak sorsáról bizonyára személyesen beszélgettek a birtokon, amelyet a grófnő március közepén látogatott meg. Raisz György levele 1796. március 5-én.

²³ Uo. Raisz György 1795. november 7-én Szepesmindszenten kelt levele.

²⁴ A szepesi főispánok továbbra is a Csákyak. 1800 és 1806 között Csáky Antal, 1807 és 1825 között pedig Csáky Manó, 1826 és 1829 között Csáky István, 1830 és 1845 között Csáky Károly, 1846–1848: Csáky Tivadar és 1848–1849: Csáky László. *Hradszky József: Vándorlások a Szepességen. Szepesvár és környéke. Igló 1884. 83.* <http://mek.oszk.hu/07200/07207/07207.pdf>, letöltés 2020. ápr. 13.

mintegy felhívva Zichy Jozefa figyelmét a nyugták adásának fontosságára, ami az ellenőrzés része volt. (A grófnő feltehetően nem gyakorolt korábban ilyen feladatokat.)²⁵

Az úrnő igényeinek megfelelően kívánta előkészíteni a szepesmindszenti kastélyt annak 1796 tavaszán történt látogatásakor, amely március második felétől több hónapon át tarthatott, hiszen március 16-án még csak szerencsés utat kívánt neki, utána viszont októberig nem leveleztek egymással. Gondoskodott a fáról, arról, hogy a kertész is a grófnő kedvében járjon, s megnyugtatta Zichy Jozefát a tokaji borral kapcsolatban is – „meglehetősen el vagyok látva eredetivel Szepesolasziban” – írta neki, sőt a tisztek és a konyha számára is tud az érkezésig óbort venni. Elküldte neki a szepesmindszenti kastély porcelánjainak és egyéb edényeinek jegyzékét is, hogy az asszony lássa a lehetőségeket.²⁶ A jelek szerint szükség volt a kiegészítésre, mert március elejére már 50 edényt vásároltatott, s a beállt hideg miatt a két jégvermet is feltöltette jéggel.²⁷ Nagyon érdeklődött, milyen élelmet készítsen elő, mi egyebet hozasson, mikorra fűtessen be? Egyedül az úri szobákban tapasztalható gombás fertőzés állította feladat elé, ahol már a padlót felszedette. Az új padozat elkészítéséhez száraz homokra lett volna szüksége, de ennek beszerzését a nyirkos hideg akadályozta. Ezért felvetette: nem elégszik-e meg a grófnő a fenti szobákkal, amelyeket nem érintett a gombásodás?! Végül azonban a hirtelen beállt nagy hideg megszüntette a problémát, s a megbízott méltóképpen tudta fogadni a grófnőt. A szepesmindszenti tartózkodás részleteiről azonban nem tudunk, mert annak idején több hónapig nem írtak egymásnak.

1796. október 23-án leírt gondolatai azt sugallják, hogy a megbízottnak ekkor már éppen hiányzott a szabad döntés lehetősége, s túlzottnak vélte asszonya bábkodását. Azt írta a grófnőnek, hogy biztosítja őt a család érdekeinek érvényesítéséről, s kéri: egyetlen haja szála se ősziüljön meg az aggodalom miatt, hogy a szepességi birtok „Isten tudja milyen hanyatlásba jutna a Méltósága távollétében.”²⁸ Az asszony valóban folyamatosan éreztetni szerette volna jelenlétét a szepesi birtokközpontban, mert egy bizonyos hadnagy feleségét is otthagya maga helyett, aki azonban október végén „nagyon türelmetlenül” távozott onnan. Raisz szerint kudarcot vallott, amihez a megbízott bizonyára jelentősen hozzájárult: „azt gondolta, hogy ő a télen át itt Szepesmindszenten képviseli méltóságos grófi Öexcellenciáját.”²⁹

²⁵ Raisz György 1795. november 13-án Szepesmindszentről küldött levele. Káposztafalva később is Raisz kedvelt helye maradt, 1801-ben innen küldött a grófnőnek cseresznyét és 13 darab pisztrángot. Raisz György 1801. július 25-én, Káposztafalván írott levele.

²⁶ Raisz György 1795. november 19. és december 22-én írott levelei.

²⁷ Az 1796. március 5-én kelt levél alapján.

²⁸ Raisz György 1796. október 23-án írott levele.

²⁹ Az a levéltári forrásokból nem derült ki, ki volt a hadnagy, s ki a felesége. Uo.

Egy Pataki nevű tisztnak járó kifizetések kapcsán kapjuk meg azt az információt, hogy ő volt az, aki 1784-ig „a régi szepesi kastély”-t (a családnak a szepesi vár elhagyása utáni első lakhelyét) felügyelte, valamint egy, a kastélyhoz tartozó rétet is, amely a levélírás idején Csáky György tábornok unokája, Csáky Emanuel birtokában volt.³⁰ A régi kastély a szepesi vár alatti Hotkóc volt, amelyet a 17. századi első birtokos Csákyak „Szepes-Újvár”-nak neveztek, s a szepesi vár helyett ide költöztek át. Ebben az esetben is szóvá tette, hogy bár a Pataki által áthozott 5086 Rft-ról és 28 krajcárról megkapta a grófnő nyugtáját, a vele átküldött természetbeniekről azonban nem, amire a számvevőnek feltétlenül szüksége lenne.

A személyes hangnem, az aggodás éppen Csáky Emanuel kapcsán tért vissza a levélváltásba, akiről megjegyezte: „nagyon nyomorúságosan és fakón néz ki.” Az orvosok véleményére hagyatkozva állította, hogy a fiatalembernek vélhetően „hipochondriája van”, de azért némi iróniával mégis leírta a véleményét: „ki tudja, hogy a nagyváradai úr Önagsága, akinek a következő kedden oda kell utaznia, miként fog visszajönni.”³¹

A Csákyakhoz fűződő közeli viszony jele volt az is, hogy a grófnőn keresztül személyes ügyében kérte József grófot: 1795. decemberi, kassai útján segítse, „dolgaimat kegyelmesen siettesse.” A segítséget megkapta, mivel december 5-én már köszönetét fejezte ki érte.³² 1796 februárjában az együttérzés hangján emlékezett meg a grófról: „szívemből sajnálom, hogy Őexcellenciája a szélütésből még nem tudott felépülni”, de remélte, az Isten könyörületessége nem fogja elhagyni, „hanem csodálatosan mindenben meg fogja segíteni.”³³ Az év márciusának közepén pedig „Szent József nap kapcsán” küldte neki őszinte alázattal, de a bensőséges jó viszonyt egyértelműen kifejező üdvözlő sorait: „a Mindenható engedje, hogy méltóságos grófi Őexcellenciája türelemben, boldogságban és áldásban magas kort éljen meg, és [...] eljusson az örök Menyország Koronájához, valamint a legalázatosabban kérem, hogy mindamellett rám és juhaimra is gondoljon.”³⁴

Feladatához kapcsolódóan gyakran találkozott a grófi család tagjaival, s adott hírt róluk. Amikor 1796 szeptemberében Kassán járt, meglátogatta Csáky János unokáit is. Csáky József nagyobbik fiáról, az 1780-ban született Sándorról csak annyi megjegyzése volt, hogy „jó és egészséges”, de a fiatalabbikról, a 13 éves

³⁰ Csáky György tábornoknak két fia volt, Csáky János országbíró és György főispán. Emanuel az utóbbi, gömöri főispáni tisztelet betöltött Csáky György fia volt. *Hradszky J.*: Vándorlások i. m. 42. és *Nagy I.*: Magyarország családai i. m. 3. k. lásd <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/harmadik-kotet-1435/csaky-csalad-keres-szeghi-grof-1644/>, letöltés 2020. aug. 27.

³¹ Raisz György 1795. november 13-án Szepesmindszentről küldött levele.

³² Raisz György 1795. november 28-án és december 5-én Szepesmindszentől küldött levelei. Az nem derült ki a levelekből, miféle ügye volt Kassán, amit még „felsőbb helyeken” tovább vizsgálnak.

³³ Raisz György 1796. február 13-án Szepesmindszenten kelt levele.

³⁴ Raisz György 1796. március 16-án írott levele.

Károlyról megtudjuk, hogy beteg lehetett, mert még nem nyerte vissza az egészségét. Tanulásának módja beszédtema lehetett a családtagok között, mert az egyéni tanulást, de az „iskolai metodika” szerinti módszert javasolták számára.³⁵ Az eredmények egyértelműen azt igazolták, hogy jól döntöttek, mivel Károly gróf november végén kiválóan levezgázott.³⁶

1801 decemberében ismét tanújelét adta a szűkebb családhoz való feltétlen hűségének, amikor szóvá tette, hogy szerinte nem helyesen járt el a Csáky rokonság a hivatali helyek elosztásánál. Úgy vélte, ha egy Csáky a főispán (Csáky Antal volt Szepes vármegye főispánja 1800–1806-ig), nem kellene hátrányt szenvednie gyermekeinek, mivel nem kenyérkereső foglalkozást keresnek. Teljes lojalitással bizonygatta: „annál kevésbé kell Sándor grófnak [... hogy] országának becsületes védelmezője lehessen belőle. [...] nem kell kényszerűségből ragaszkodnia ehhez a munkához, tehát majdan és ebből a szempontból minden lehetséges eszközt biztosítani kell, amíg ehhez kedve van és örömet leli benne.” Végül kimondta felháborodásának igazi okát: „nem a 3. széket kellett volna neki adni, akinek a másodiktól és elsőtől kell tanulnia, hanem az első és a második közötti széket, hogy amíg akarja és kedve van hozzá, hamarabb tanulhasson valamit közvetlenül”.³⁷

December végén pedig az akkor már hivatalát gyakorló Csáky Sándort dicsérte a grófnőnek: „Sándor gróf Lőcsén 16 napig olyannyira foglalkozott hivatali ügyeivel, hogy Excellenciád tökéletesen boldog lehet miatta.”³⁸

Magáról viszonylag keveset írt, de akkor egyértelműen. Első leveleiben arra kérte az özvegyet, hogy megjegyzéseit ne bántásnak vegye: „én Önt saját izraelita őszinteségemmel, számos aggályommal megedzem” – szögezte le neki 1795 decemberében. Raisz igyekezett visszafogni Zichy Jozefa egyéni lépéseit, amivel szerinte legkevésbé sem használna a családnak. Szóvá tette például, hogy a grófnő a gyászévben az ő tanácsának figyelembe vétele nélkül moratóriumot engedélyezett, s megjegyezte: „Nincsen a világon olyan nagy fájdalom, amelyre nem lenne enyhülés, és amikor a fájdalom csak a halál által szűnik meg, miért kísérjem a fájdalmat a halálig még nagyobb kínokkal.”³⁹

Betegségéről röviden adott tájékoztatást, főleg akkor, ha az valamilyen munkafolyamat elvégzését gátolta, vagy korlátozta. A grófnő 1796. márciusi utazása előtt jegyezte meg, hogy néha nyaki fájdalmai vannak, „melyek, ha legyőznek, akkor minden leállhat.”⁴⁰

³⁵ Raisz György 1796. november elsején írott levele.

³⁶ Raisz György 1796. november 22-én írott levele.

³⁷ Raisz György 1801. december 5-én Szepesmindszentről írott levele. Csáky Antal szepesi főispánjáról *Hradszky J.: Vándorlások* i. m. 83.

³⁸ Raisz György 1801. december 22-én Szepesmindszentől írott levele.

³⁹ Raisz György 1795. december 19-én Szepesmindszentől küldött levele.

⁴⁰ Raisz György 1796. március 16-án írott levele.

1797 januárjában azonban már komolyan akadályozta a munkavégzésben a betegség. Ágyban fekvőként egy Detics nevű, általa felkészített embere helyettesítette az egyik tisztartónál, s utazott el helyette Rozsnyóra a szerződések miatt.⁴¹ Ezért Raisz, aki saját bevallása szerint ekkor már 24 éve szolgált a családot, maga javasolta a grófnőnek, hogy gondolja végig feladatkörét, hogy képes legyen azt teljesíteni, s hasznára is váljon a birtoknak, ellenkező esetben viszont „Szepesmindszentet inkább a leggyorsabban gyalog hagyjam el, semmint hogy koporsóban vigyenek ki innen.” Élete azonban rácăfolt a szolgálatot komolyan vevő főtsízt aggodalmaira, hiszen felépült, s még hosszú évekig eláta feladatait.

1796 márciusában három uradalom – a dománfalvi (domanóci), a zsigrai (žehrai) és a szepesmindszenti (biacovcei) extractusait kívánta elküldeni az özvegynek, bár az utóbbiakra panaszkodott, hogy már a második hete tisztázzák az összesítést, ezért valószínűleg nem tud rájuk várni.⁴² 1796. november végén pedig a káposztafalvai és a bellatinci (Zala vármegyei) uradalmak második negyedévi elszámolását is elküldte.⁴³ 1796. november végén vetette fel azt az ötletet, hogy az inspektori pénztárban legyen olyan tartalék, amely a nyári költségek fedezetét biztosíthatja, mert az egyes hónapokban a bevételek nagyon különbözőek.⁴⁴

Raisz az 1797. év tervezhetősége érdekében tette fel az „elkerülhetetlenül megoldandó” kérdéseket a grófnőnek, amelyekre a következő levélben már várta a választ is, hogy saját munkáját megkönnyíthesse. Elsősorban azt szeretne volna megtudni tőle, hogy az év egészében, vagy valamely részében hol kíván lakni, milyen kísérettel, s azokat miként kívánja fizetni vagy eltartani? Ugyancsak érdekelte, hogy a termények közül negyedévente mennyire lesz szüksége természetben (búza, vaj, bárány, fa stb.) s előreláthatóan mennyi költsége lesz, amihez a termények eladása biztosíthatja a fedezetet. A választ nem ismerjük, az azonban egyértelmű, hogy az ellátáson és a pénzen kívül az elhunyt gróf adósságainak kifizetéséhez szükséges összeg előteremtése is a megbízott feladata volt, mert éppen a pénzbeli szolgáltatások beszédésének nehézségei miatt jelezte előre Zichy Jozefának, hogy „valamennyivel később tudok kijönni az adósságból.”⁴⁵

A levelekből egyértelmű, hogy az udvarbírói elszámolások ellenőrzése mellett az árendák, bevételnövelő intézkedések, az uradalom, illetve a birtokos számára szükséges vásárlások is feladatkörébe tartoztak. 1795-ben először a szepesmindszenti fogadós árendája, a szepesváraljai Grossman nevű zsidó kereskedő

⁴¹ Raisz 1797. január 7-én írott levele.

⁴² Raisz György 1796. március 5-én írott levele.

⁴³ Raisz 1796. november 29-én írott levele.

⁴⁴ Raisz György 1796. november 22-én írott levele.

⁴⁵ Raisz 1796. november elseji levele.

lembergi utazása, a rosolis eladásának kérdése foglalkoztatták.⁴⁶ A későbbiekben is a jövedelmezőség érdekében tevékenykedett. 1801 decemberében azzal dicsekedett a grófnőnek, hogy ellátta az egész uradalmat pálinkával,⁴⁷ Káposztafalván felépített egy kocsmát, serfőzdet létesített, s 1802-ben az új serfőző mesternek a saját módszerét ajánlotta a maláta készítésére.⁴⁸

Több levél árulkodik arról, hogy – bizonyára a Csáky Jánosnál megszokott gyakorlatnak megfelelően – az eladások és a vásárlások esetében elvárta a birtokos kezdeményezését. 1796 késő őszén a kassai gabona eladásokra várt volna utasítást, mivel a zab árának emelkedését tapasztalta.⁴⁹ Végül az eladások 2000 mérő rozsért (45 krajcáros áron) 1500 forintot, 6512 mérő zabért (20 krajcáros áron) 2170 forint és 40 krajcárt, összesen 3670 forint és 40 krajcárt számolt el.⁵⁰ A megbízott a döntéseket előkészítette, bizonyos vásárlásokat tárgyalásokkal megalapozott, de a grófnő döntését – a lépések várható anyagi következményei miatt – mindig megvárta az utolsó lépés előtt. Így történt ez 1802 februárjában is, amikor tehenek és borjak, valamint birkák vásárlását készítette elő, s értesítést várt az adásvétel előtt.⁵¹ A jó gazdálkodás eredményeivel dicsekedett is a grófnőnek, 1797 márciusában azt írta neki: „A jószág minden kár nélkül áttelelt, a birkák egészségesek, a bárányok nagyon szépek, e télről a takarmányból is sok megmarad. A felesleget az előző évvel együtt a jövő számára meg fogom tudni őrizni.”⁵² A következő évben azonban éppen az ellenkező tendencia nyugtalanította: „Az egész vármegyében annyira rossz a kereslet, hogy csak arra tud gondolni az ember, hogy hogyan tudja majd kifizetni állandó költségeit. Senkinek nincs szüksége semmire, és nincs olyan szepességi vásár, ahol ne maradna meg halomszámra a termény...”,

⁴⁶ A rosolis a kor elterjedt édes likőrfajtája, összetételére, a 18. századi fogyasztási szokásokra lásd: *Füeder Balázs*: Rozsólis, a kora újkori likőr. In: Budapesti Gazdasági Főiskola Tudományos Évkönyv 2007. Bp. 2008. 209–218.

⁴⁷ Raisz György 1801. december 22-én Szepesmindszenten írott levele.

⁴⁸ Uo. 1801 decemberében még az állandó serfőző hiányára panaszkodott, ezért még úgy látta „szükséges volna szereznem egyet Nyitra vagy Trencsén vármegyéből”. Néhány hónap múlva azt írta az új mester munkájáról, hogy a maláta majdnem megégett, keserű és egészségtelen lett a sör, ezért ajánlotta a saját módszerét. Raisz György 1802. április 6-án Káposztafalván írott levele.

⁴⁹ Raisz György 1796. november 22-én írott levele. A zab ára Szepesváralján 8½ és 9 krajcár, Kassán 24 krajcár volt, november 29-re már 45 krajcáros árról is tudott.

⁵⁰ Raisz György 1796. november 29-én írott leveléből. A termények áairól folyamatos tájékoztatást adott, 1801 decemberében pl. azt írta: „Szepesszombaton a rozst 70 krajcárért, az árpát 58 krajcárért és a zabot 28 krajcárért adták.” Raisz György 1801. december 5-én Szepesmindszentről írott levele.

⁵¹ Raisz György 1802. február 20-án írott levele. 40 pár tehén (páranként 80 forintért), s 103 birka (egyenként 44 vonás forintért) megvásárlását tervezték.

⁵² Raisz 1797. március 25-én kelt levele.

ami miatt minden a magtárban maradt.⁵³ Ennek ellenére komoly eredménynek tartotta, hogy – mint maga megjegyezte – a „szepesmindszenti parasztokkal az utolsó földeket is elcseréltem, és egy csodálatos darabot hoztam össze”, s hasonló majorságot akar létrehozni Dománfalván (Domanóc) is.

Zichy Jozefa jelentős összegeket várt a különböző termények eladásából, 1795-ben például 9000 rénes forintot. Bár Raisz Szepesváralján az árak esését tapasztalta, a termékek minősége miatt úgy vélte: lesznek majd vásárlói, ezért reménykedett, hogy eleget tud tenni az elvárásoknak.⁵⁴ A következő év februárjában a vélekedés beigazolódni látszott, mivel a grófnő 3 rénes forint 42 krajcárért kapott kölcsön árpát, ő viszont 4 rénes forintért adta el a termést.

A családi kapcsolatok fontosságát felismerve tett olyan lépéseket, amelyek talán már többek is voltak gesztusnál, de hasznosaknak bizonyultak. 1801 decemberében például Esterházy grófnőnek (Csáky Ferenc feleségének, Esterházy Teréziának) küldetett „214 icce vaját egy hordóban” iccáját 24 krajcárral számolva, holt – jegyezte meg a tényeknél maradva – „iccáját 30 Forintért el lehetne adni”.⁵⁵

A hegyaljai szőlők nagy értéket jelentettek, a család borfogyasztásában is komoly szerepet kaptak. Ezért a szőlőtermésről és a bor várható minőségéről gyakran tudósított. 1796. november elsején például Kassára menet időzött el a Hegyalján, s úgy értékelte, hogy az év bizonyára „aszú évvé válhat”, hiszen októberben Chaballay az uradalmi szőlőkben 5 puttony aszúszemet szedett, amiből négyet aszúborhoz, egyet pedig vermut borhoz használtak fel.⁵⁶

Gyakran tért ki a grófnőnek küldendő fonalakra is. 1796-ban a mosatás után még csak azt ígérte, hogy mindenféle fajtából lesz jelentős mennyiség, s a válogatást a feleségére bízta. Később derült ki, hogy 600 rőföt rendeltek, mert úgy látja: azt „majdnem az uradalomból elő lehet állítani.”⁵⁷ Mindenesetre a hideg időjárás miatt a fonalat a szobákban száríttatta, s egyelőre nem tudott számot adni a minőségről.⁵⁸ 1797 márciusában már a fonalak feldolgozásánál tartottak. Az átküldött fonalak azonban uradalmi asztalkendőkhöz nem voltak felhasználhatóak, ezért annak szövéséhez a megbízott adott 120 rőföt a „finomabb fajtából”. A többiből egyszerű vászon készül. A nagyon finom lenből 18¼ rőföt viszont fél-

⁵³ Raisz 1798. április 30-án írott levele. Az árak is alacsonyok voltak: a búza 45 kr., a rozs 36, az árpa 28 és a zab 26 krajcárra esett.

⁵⁴ A búza 3 rénes forintról 2 forint 30 krajcár, a rozs 1 forint 54 krajcárról 1 forint 36 krajcár, az árpa 1 forint 18 krajcárról 1 forint 6 krajcár, a zab pedig 36 krajcárról 33 krajcár. 1795. december 19-én küldött levél.

⁵⁵ Raisz György 1801. december 22-én írott levele. Természetes, hogy 1798 áprilisában, amikor a grófnőnek inasra lett volna szüksége, ennek ügyében is eljár. Raisz György 1798. április 7-én írott levele.

⁵⁶ Raisz György 1796. november elseji levele.

⁵⁷ Raisz György 1796. február 23-án írott levele.

⁵⁸ Raisz György 1796. március 5-én írott levele.

retett, hogy a grófnő rendelje el, mit készítsenek belőle.⁵⁹ A feleségére bízott feladat még 1801 decemberében is problémát okozott, hiszen Raisz kénytelen volt bevallani: „Az öreg és fiatal Resell nem akar kötni, és a többi embernek nem tetszik a rokka, ami miatt a hitvesem nagyon mérges...”⁶⁰

Több alkalommal olvashatunk a népesség terheinek teljesítéséről, az általuk vállalt adósságok visszafizetésének problémáiról. 1795 novemberében maga is bevallotta a grófnőnek, hogy a drágaság miatt különösen az izsákfalvai és a szepesmindszenti jobbágyságok elesettek, tőlük igen nehéz az adósság behajtása. A helyzetre két példát is említett: az egyik szepesmindszenti parasztnak 300 rénes forintnyi tartozása mellett csupán 82 rénes forintot ért a vagyona, a másíknak 170 forintos tartozásával 103 forintnyi vagyon volt szembeállítható. Mivel azonban az adósok elzavarásának (Wegschätzen) lehetőségét mérlegelte, bizonyos, hogy ezek az emberek nem jobbágyságok, hanem uradalmi földet használó földművelők (urasági zsellérek) lehettek.⁶¹ A tartozásokról a következő levélben már sokkal határozottabban alkotott véleményt, a nagy toleranciát okolta, ami „Izsákfalva majdnem egyharmadát tönkre tette”, hiszen a terményekért 1600 rénes forinttal tartoznak, s ezért helyettük másokat kell befogadni.⁶² Az ügyben, 1796 januárjában egy újabb fordulat állt be, Raisz rávette az izsákfalviakat, hogy az uradalmi tartozást az egész falu vállalja magára, és írásban adjon kötelezvényt arról, hogy márciusig visszafizetik azt. Ugyanakkor tíz ember esetében mégsem látott megoldást, kettőtől pedig elvette a földjét és azt másnak volt kénytelen odaadni. Hasonló megállapodást kötött – az adósságok márciusi kifizetésével – a mindszentiekkel is, ahol a végrehajtás még nem fenyegetett.⁶³ Zichy Jozefa azonban január végén felvetette neki, hogy így a hanyagokkal együtt a jómódúak is elítéltetnek. Erre válaszolta azt, hogy az adósok maguk is hibásak a kialakult helyzetért, s hogy az általuk birtokolt föld alapján ki tudnák az adósságaikat fizetni, ezt a folyamatot akarja lezárni.⁶⁴

A megbízott az uradalom számára hasznos munkát végző népességgel nem bánt éppen kesztyűs kézzel. Amikor 1802-ben rájött, hogy a cséplők nem dolgoztak elég gondosan, hanyagul végezték munkájukat, azonnal döntött: „mindet megbotoztattam” – írta meg a grófnőnek.⁶⁵

A határperekben való jártasságáról tett tanúbizonyságot, amikor a danisóciak ügyében a régi határjelekre hívta fel a figyelmet. Ha azonban ezekkel kapcsolatban probléma merülne fel – mutatott rá –, akkor eskü alatt kell megmutatniuk az

⁵⁹ Raisz György 1797. március 25-én Szepesmindszentről írott levele.

⁶⁰ Raisz György 1801. december 22-én, Szepesmindszentről írott levele.

⁶¹ A német szöveg a Bauer kifejezést használja.

⁶² Az 1795. december 19-ei levélből. Izsákfalva német neve Eisdorf volt.

⁶³ Raisz György 1796. január 19-én írott levele.

⁶⁴ Raisz György 1796. február 9-én írott levele.

⁶⁵ Raisz György 1802. február 20-án írott leveléből.

ismert határjeleket, s kikérdezni az ellenérdekelt felet is. Az ügy háttérében egy szántó eladása állt, amelyet Lőcsén a megbízott intézett. Az egyszerűsítés érdekében kérte a tisztartót, hogy készíttesse el a vitás falvak térképeit.⁶⁶

A szolgálat jellegének változtatási lehetőségét a megbízott tevékenységi köre, a vállalt feladatok jelezték. Az az igyekezet, amivel 1797-ben, betegsége idején tanulmányozta a családi levéltárból az erdélyi és partiumi anyagot, benne a bihari margittai uradalomra vonatkozóakat is, s ezeket összesítette és indexálta, arra utal, hogy a család birtokügyeinek intézése felkeltette érdeklődését. Az idézett betegség miatt azonban egy Szakmáry nevű emberét kellett kirendelnie a munka folytatására.⁶⁷

A családi levéltárak rendezése és az iratok áttanulmányozása később is a szívügye maradt, s ez egyaránt hasznos tevékenység volt a saját munkája és a család érdekeinek hatékony képviselése érdekében is. 1801 decemberében maga írta le: „A káposztafalvi levéltárban ellenőrzést tartottam, és minden ághoz egybe raktam a hozzá tartozó fasciculust, amint már a kluknói ágnak is átadtam a fasciculust, tehát ez a kis dolog is el van intézve.”⁶⁸

Éppen a levéltári anyagok ismerete miatt szántak 1801-ben fontos szerepet Raisznak a családtagok közötti pereskedésben. A per a család két ága – a felvidéki és az erdélyi – között erdélyi Csáky Imre 1742-ben bekövetkezett halála után, még Csáky Miklós váradi püspöksége idején, az 1740-es évek közepén kezdődött. Az erdélyi leány-ágot előbb Csáky Borbála férje, Haller György képviselte, majd kísérletet tettek Csáky Antal fiának, Csáky Jánosnak és az erdélyi Csáky Kata lányának, Bethlen Rozáliának házassága révén a két ág megbékéltetésére, s a házasság kudarca, majd a válás után az 1790-es években a pert újra kezdték. Ebben a periódusban Haller György és Csáky Borbála fia, Haller János volt az erdélyi rokonság képviselője, majd később (1795 után) Bethlen Rozália második férje, Wass Sámuel, végül Csáky Kata unokájának, Csáky Rozáliának férje, Jósika János.

Már 1798-ban felmerült a grófnő részéről, hogy vajon a bihari ősi birtok felosztásakor örökölh-e abból egy bizonyos „római”, feltehetően a váradi kánonokként, később, 1812-től váradi nagyrépostként szolgáló Csáky László (1761–1828). Raisz a családi levéltár anyagai alapján erősítette meg, hogy a nevezett már korábban kapott részesedést a jövedelmekből, azt a „primás” szedette be számára. Egyértelműen állíthatja tehát „Mindent átnéztem, és a legcsekélyebb okot sem találtam, ami őt ezekből kizárná.”⁶⁹

1801. június 3-án, Káposztafalván vett részt Raisz egy ülésen, reggel 9 óra-kor, amikor a másik fél (Csáky Antal) képviselőjével, egy bizonyos Vitézzel foly-

⁶⁶ Margetter, Mickalisher, Szlatoner és Ollschavker.

⁶⁷ Raisz 1797. január 7-én írott levele.

⁶⁸ Raisz György 1801. december 5-én Szepesmindszentről írott levele.

⁶⁹ Raisz György 1798. április 30-án Szepesmindszentől írott levele.

tatott megbeszélést. Az egyeztetésre – amely július elejéig tartott, időnként este 11-ig tartó tárgyalásokkal, vitákkal – az 1799 októberében elhunyt Csáky József fiát, Sándor grófot is várták, aki ha nem is végig az egy hónap alatt, de nagyobb-részt jelen volt. Raisz azért javasolta a kezdetektől fogva a jelenléte, mert „aki egy folyamat egy részét kihagyja, nem tud az egészről beszélni és gondolkodni.” A grófnőt is ő informálta a levélben nem megírható részletekről és háttér-információkról, a személyes jelenléte ugyanis a megbeszéléseken nem tartották szükségesnek. Nem volt jelen a kluknói grófnő (herceg Esterházy Teréz, Csáky Ferenc felesége) valamint Csáky Antal, és Csáky István felesége, Erdődy Júlia sem. Július elején, amikor a fő elosztás előtt álltak, maga írta meg a grófnőnek, hogy a következő két napban „méltóztassék megjelenni *sous Soici*”. Arra is külön megkérte, hogy jelezze gyorspostán Csáky Emanuel grófnak, mivel vele is „meg fog történni az osztozkodás”, ezért vagy személyesen legyen jelen, vagy ő is küldje el teljhatalmú megbízottját.⁷⁰

Június elején az alaphangot a Vitéz nevű megbízott adta meg, szerinte „ne fessegessen az ember olyan dolgokat, amik 100 éve történtek, csak osztozkodjunk testvéri szeretetben.”⁷¹ A kluknói ágat képviselő Haller grófról⁷² Raisz úgy vélte, hogy hajlandó Káposztafalváról lemondani. Már a tárgyalások második napján világossá vált, hogy a Csáky családnak az év végéig le kell tennie a kincstárnak (Fiscus) 27 ezer forintot, amit el kell osztani egymás között, ebből az özvegy 13 ezer 500 forint fizetésére számíthatott, amire kötelezettséget kellett vállalnia. Raisz szerint a jelenlegi osztozás miatt nem lehet eltekinteni Csáky István Káposztafalvát érintő tartozásától sem.⁷³

A megbeszélésen a káposztafalvi uradalom mellett a bihari birtok ügye is előkerült, amelyről Zichy Jozefa grófnő levelezésben állt Csáky István feleségével, Erdődy Júliával, de Raisz az utóbbi véleményét nem tartotta elfogadhatónak. A bihari birtokot ugyanis – ahogyan válaszlevelében megírta – a Fiscus a család adóssága fejében „különleges jelzőlogként fenntartja magának” – gyakorlatilag a kötelező kifizetés fejében, ezért a családnak közösen kell felelnie mindenért. A megbízott szerint Csáky Istvánnét általános adósként úgysem fogadnák el, aho-

⁷⁰ Raisz György július elején írott levele, helyszín megjelölés nélkül

⁷¹ Raisz György 1801. június 3-án Káposztafalváról írott levele.

⁷² A levélben megnevezett Haller gróf nem azonos Csáky Borbála és Haller György fiával, Haller Jánossal, mivel ő akkorra elhalálozott, a Haller örökség felosztása az erdélyi ág tagjai között már 1795-ben megtörtént. Papp Klára: Az erdélyi Csákyak. Erdélyi Tudományos Füzetek, 273. Kolozsvár 2011. 251. Valószínűleg Csáky Tamás fiának, Imrének lánya, Anna (1760–1805), Csáky Ferenc húga férjéről, Haller Józsefről van szó, aki így a család tagja lehetett, s a levelezés szerint a kluknói ág képviselője. <http://w.genealogy.euweb.cz/hung/csaky2.html>, letöltés 2020. aug. 19.

⁷³ Raisz György 1801. június 4-én Káposztafalván írott levele.

gyan nem mentesítenék a családot a kifizetésektől.⁷⁴ A Vitéz nevű megbízott Káposztafalvát viszont az eredeti tervéhez képest mintegy 1000 forinttal többre akarja értékelteni, feltehetően az erdőség miatt, amit közösen jártak be.

A munka alapos volt, a felosztás tervét Raisz György készítette, s június 8-án már a Fiscus-szal megkötött egyezséget is elküldte a grófnőnek. A végeredmény az lett, hogy Csáky Nepomuki János országbíró özvegye, Zichy Jozefa kapta meg 114 ezer forint zálogösszeg megfizetése fejében Körösszegapátit (Boldogasszonyteleke, Körömsd, Nagy- és Kistóti pusztákkal), az 1801-ben visszaváltott Kisújfalu praediumot és Margitta uradalmát is.⁷⁵ Csáky László (1761–1828) váradi kanonok (a kluknói ághoz tartozó Csáky Imre (1728–1804) másodszülött fia) viszont a székhelyéhez közeli Beregböszörményt és a hozzá tartozó falvakat használhatta.⁷⁶

A szepesi birtokosztásban Káposztafalva, Parkfalva birtoka és az árendás Gölnic megosztása volt a megegyezés tétje. Természetes, hogy korábbi álláspontjának megfelelően Raisz azt támogatta és javasolta, hogy Csáky János utódai a káposztafalvai birtokrészt kapják, mivel az ottani erdő olyan jó, hogy jövedelmet hozhat. Ezért ítélte úgy, hogy fontos Emanuel gróffal tárgyalni, mert az ő részesedésének értéke 23 ezer forint.⁷⁷

A megoldásról lefolytatott vitában egyes megbízottak az eladás lehetőségét értékelték fontosabbnak, mások a felosztás mellett érveltek, s volt, aki úgy látta, csak „János gróf miatt” kell osztozkodniuk.⁷⁸ (János gróf (1745–1806) Csáky II. Antal (1747–1806) testvére, mindketten Csáky Antal abaúji főispán (1702–1764) gyermekei voltak. Neki kellett Erdélyből, a kolozsi főispánságból viharos körülmények között hazatérnie, mert az erdélyi parasztfelkelés idején „egyénieskedett”: a vármegye insurrectióját akarta a felkelők ellen vezetni, miközben azt II. József saját hadseregével akarta szétveretni.) Július elsején éppen ott tartottak, hogy a „kluknói uraság”, Csáky Ferenc családja nem akarta elfogadni az örökséget. De Haller végül mégis elvitte a megállapodást a kluknói grófnénak, herceg Esterházy Teréziának, Vitéz pedig Csáky Antalnak, ő maga (Raisz) pedig felajánlotta, hogy elviszi Zichy grófnőnek aláírásra. Végül azonban mégis a személyes megjelenés mellett döntöttek. A megállapodási javaslat szerint Csáky Ferenc és István családja kapná Gölnicet, Parkfálvát a kassaiak (Csáky Antal és János) és Káposztafalvát Zichy Jozefa. Ezután nevezte Raisz Zichy Jozefát „Ká-

⁷⁴ Nem sikerült kideríteni milyen tartozása lehetett a családnak, amiért a kamara (kincstári jogon) így megfizette őket. Feltételezem az, hogy a bihari, ősi birtok visszaváltásakor vehettek fel kölcsönt, ami miatt közösen feleltek, s aminek biztosítékai lehettek a bihari birtokok. Ennek azonban az eddig átnézett levéltári anyagban bizonyítékát még nem találtam.

⁷⁵ ÖStA HHStA Fasc. 86. No. 10., Kisújfalu visszaszerzésére MNL OL P. 71. Fasc. 13. No. 11., Margittára ÖStA HHStA Fasc. 85. No. 39.

⁷⁶ Papp K.: Gazdálkodó arisztokraták i. m.

⁷⁷ Raisz György 1801. június 11-én Káposztafalváról írott levele.

⁷⁸ Uo.

posztafalva úrnőjének”, mivel az asszony Csáky Jánostól a káposztafalvi részbirtokot már korábban megvásárolta.⁷⁹ A felosztási javaslat került a teljes családi tanácskozás, a családülés elé, amely a véglegesítés fóruma lett.

A megállapodást követően a pontos, helyszíni elkülönítések még több hétig eltartottak, s a Csütörtökhely és Káposztafalva közötti terület bejárása így is a következő év tavaszára maradt. Az erdőterület felméréseinek nehézségeiről azonban Raisz személyesen számolt be a grófnőnek, ami így az utókor kutatója előtt rejtve marad. Annyit azonban a levelezés elárul, hogy az irtásföldek, az úrbéres rétek mind benne voltak a megosztásban, s mivel az erdők növényzete is eltérő volt, az hatással lehetett a hasznosításra és a terület értékének megállapítására.⁸⁰ Ezek a tényezők pedig a konkrét megosztást is meghatározták.

Raisz már 1801 szeptemberében el akart utazni a bihari, ősi Csáky családi birtokra, ahogyan a grófnőnek írta: „már eluralkodott rajtam a nyugtalanság, és nagyon szeretnék oda menekülni”.⁸¹ Az utazás, aminek a célja a margittai birtokközpont helyzetének áttekintése volt, a levelezés alapján a tervek szerint végbement, mivel a megbízott 1801. november végén már a visszajövetelről tudósított. A bihari birtokot biztosan átvette, mert a bihari fiscalistól – Csáky Antal jogigazgatón keresztül – megkapta azokat az ügyeket, amelyeket rendezni kellett. Ilyen volt például egy Tóth nevű építőmesternek az ügye, akinek elvégzett munkájáról Raisz Margittától igényelt megerősítést, s egyben ígérte az elmaradt bér megfizetését. De azon a véleményen volt, hogy ezt a család közös kasszájából kell megfizetni. Biztosan maradtak még függőben lévő ügyek, mert Haller szerint a család januárban Kassára erről és az Erdély érintő ügyekről egy concursust tervezett, ezért Raisz határozottan érdeklődött a grófnőtől a Szepességbe utazás időpontja felől.⁸² A megbeszélést azonban mégsem tartották meg januárban, mert a megbízott a február 20-án írott levelében is csak arról biztosította Zichy Jozefát, hogy nélküle azt nem tartják meg, s egyúttal arra kérte a grófnőt, hogy Csáky Antalt értesítse érkezésének időpontjáról, hogy tudjanak mindenkit pontosan tájékoztatni.⁸³

A margittai és az apáti (körösszegapáti) tiszttartó már decemberben panaszkodott neki a nagy drágaság miatt, s mindkettő a megbízott segítségét kérte. Mindketten új kasznárra vártak, az apáti tisztnak az volt a baja, hogy „a bor akója Nagyváradon 9 forintra drágult”, a margittainak viszont jó serfőzőre is szüksége lett volna, s azt kérte, amikor „a pálinkafőzéshez és sörfőzéshez az utasítás szerint meg kell vásárolnia a terményeket, kapjon 2000 forintot”.⁸⁴ Bizonyos ha-

⁷⁹ Csáky Emanuel erről beszélt is az osztozkodásnál, úgy tudta 21 ezer forintért történt a vásárlás. Raisz György levele 1801. július 21-én Káposztafalván.

⁸⁰ Raisz György 1801. július 25-én írott levele.

⁸¹ Raisz György 1801. szeptember 13-án, Káposztafalván írott levele.

⁸² Raisz György 1801. december 5-én írott levele.

⁸³ Raisz György 1802. február 20-án Szepesmindszentről írott levele.

⁸⁴ Raisz György 1801. december 22-én Szepesmindszenten írott levele.

szontalan újtások jelzésére is sor került, Margittáról például az a hír jött, hogy „a Pécsi úr által Budáról beszerzett kapálógép, amelyhez 8 embert is alkalmazni kellene, hasznavehetetlen”.⁸⁵

Útközben bement Mádra is, ahonnan szőlődézsma-ként 65 hordó bort kaptak, ezek közül hathordónyi borból készítettek vermutot az úrnő számára.⁸⁶ Ugyanakkor a kocsmáknak is vásárolt 40 hordó mádi bort, egyet-egyet 13 forint 36 krajcárért.

1802 áprilisában ismét a bihari birtokon járt, hogy bizonyos építmények elkészülhessenek. Az elindulás előtt azonban olyan értesítést kapott, hogy a Margittára szerződtetett kőműves meghalt. Mindenképpen olyan mesterembert akart oda vitetni, aki megbízható, a munkát el akarja végezni és állandóan ott tud tartózkodni. Ezért az izsákfalvi evangélikus templom építőjét akarta a feladatra „megkapni.”

1802 áprilisának utolsó napjaiban Margittán dolgoztatott, de újabb problémákkal találta szembe magát. A hombárt átépíttette, – ehhez azonban előbb bizonyos bontási munkálatokat kellett elvégeztetnie – a csürt, s a pajtát újonnan húzatta fel. Kőművesei voltak, de ácsokban, akik a tetőszerkezetet készítették, szűkölködött, ezért az a veszély fenyegetett, hogy a két új épület tető nélkül marad.⁸⁷ Még két hét múlva is a hét ács érkezésében reménykedett, akik között talán lesz pallérnak alkalmas. Baja volt a kőművesekkel érkezett szlovákokkal is, mert nem tetszett nekik az étel, s visszamentek, de a többiek sem tudtak dolgozni a hirtelen jött májusi hideg miatt. A hideg utáni dér a szőlőben is kárt tett, ami Margittán jelentős hiányt okozhat, a kevés szőlő és bor miatt.⁸⁸

A másik problémája a pénz hiánya volt, hiszen a munkások fizetésén túl még Erdélyben deszkákat, zsindelyeket, léceket is kellett vennie. Ezért arra kérte Zichy Jozefát – akit személyesen várt megbeszélésüknek megfelelően a bihari birtokra, de az üzent neki, hogy mégsem tud megérkezni –, hogy szerezzen vagy kétezer forintot az építkezések befejezéséhez.⁸⁹

A margittai serfőzést, illetve az árusítást eredményesnek tartotta, s a pálinkafőzés is jól sikerült, de az anyagok szállításával véleménye szerint lehetnek gondjaik, s a segédmunkásokkal is, ha a szlovákok elmentek. Nem volt túlságosan barátságos a véleménye a helyiekről, s bizonyára erősen túlzott is, amikor leírta a grófnőnek: „Egy asztalosra szükség lenne, mivel az itteniek semmihez sem értenek és méregrágán dolgoznak.”⁹⁰ A várható szállítási feladatok miatt vett

⁸⁵ Uo. A kapálógép elromlott, s nem tudták megjavítani.

⁸⁶ Raisz György levele 1801. november 19-én írott levele. Máddal kapcsolatban jegyezte meg, hogy oda temették az alispán egyetlen fiát, Josef Guldenfingert, aki hideglelésben halt meg.

⁸⁷ Raisz György 1802. április 27-én Margittáról írott levele.

⁸⁸ Raisz György 1802. május 9-én Margittáról kelt levele.

⁸⁹ Uo. A pénzt bizonyára megkapta, mert május közepén már annak elküldéséről írt a grófnőnek.

⁹⁰ Uo. A terményárakat is gondosan megírta. A búza, vagy a kétszeres pl. Margittán 1 forint 42 krajcár, a marhahús 5 krajcár, a „báránnyúst a zsidó 9 krajcárért adja, ahogy hallom”.

meg 6 igásökröt, ami a meglévőkkel együtt már csaknem elég szántáshoz és a homok szállításához szükséges 10 fogathoz.

A megbízott végül május 13-án indult tovább Margittáról Körösszeg Apátiba, ahol a toronynál vártak rá teendői, s Körösszegen készült építtetni, bár nem írta le mit tervezett, amiért úgy vélte, a tanulmányi alap tiltakozását válthatja ki.

Végül a sok munka után meg volt magával elégedve, mint írja: „Túl sokat fáradoztam, minden objektumot külön-külön sínre tettem, és mindent jól és rendszeren elindítottam, hogy öröm volt nézni.”⁹¹ Meg volt győződve róla, hogy a pallér és a tisztartó sikeresen tudja majd a munkálatokat folytatni, hiszen „mindent láttak a gyakorlatban”.⁹²

Ez a bihari, margittai uradalom volt az, amelyet később Csáky János unokája (fiának, Józsefnek elsőszülött fia) Sándor vitt tovább, valamint az a körösszegi uradalom, amelyik néhány évvel később, Zichy Jozefa lánya, Csáky Petronella idején virágzó gazdaságáról vált méltán híressé. Csáky Petronella a kluknói ág-ból származó Csáky Antal Vincéhez ment feleségül, s a bihari birtokhoz tartozó Körmösd pusztán híres gulyát tartott, amely 1813 után lett országos, sőt nemzetközi hírű.⁹³

Raisz György tehát feladatát Csáky János és özvegye, Zichy Jozefa mellett eredményesen teljesítette, maradandót alkotott, amire utódai – a Csáky birtokon és saját családjában is – sikeresen alapozhattak. Az előrelépést Raisz György idősebbik fia életpályájának alakulásában láthatjuk.

Raisz II. György legidősebbik fia, Raisz György Félix jogi tanulmányokat folytatott, s elnyerte Csáky János özvegyének támogatását, aki szepesolaszi birtokának prokurátor helyettesévé tette. Volt Szepes vármegye nemesi pénztárnoka, határörkomisszár, s 1831-ben a kolerajárvány miatt kitört parasztmozgalom leverésében is szerepet vállalt.

⁹¹ Raisz György 1802. május 12-én írott levele.

⁹² Uo. A feszített munka, a sok járkálás viszont tönkre tette az egészségét: nagyon fájlalta a jobb kezét és a lábát, de arra kérte a grófnőt: a „feleségemnek erről ne szóljon”.

⁹³ *Fényes Elek*: Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben 4. Pest 1839. 61. Az érmelléki járásban Margittát a kastélyal Csáky Sándor, míg a sárréti járásban található Keresztszeg Apátit (Keresztszeg fele birtokával, Körmösddel, Boldogasszony telkével, Kis és Nagytótival) Csáky Petronella birtokában lévőnek írta le. Uo. 391. és 392. Hasonlóan vélekedett Osváth Pál Bihar vármegye sárréti jára-sa leírása című munkájának (Nagyvárad 1875.) 58. oldalán, aki szerint külföldre is adtak el drága áron faj-marhát. „E faj-marha a szabadban úgy növeltetett, hogy nem szerint külön választva, a legjobb mezőben tartatott mindaddig, míg a tenyésztésre alkalmas 4 évet el nem érték, ez idő alatt is minden évben a hibás növéstüek eladatván.” Ő úgy tudja, hogy Apáti 1801-ben Csáky Istvánnak jutott, de azt „még ez évben zálogba vette Gr. Csáky Jánosné, kitől leánya, Petronella, Gr. Csáky Antalnéra maradt.” Uo. 422.

1825-ben Raisz György fia, György Félix volt az, aki 57 ezer arany megfizetésével donatiót kapott a lublói várra, s ezzel kiérdemelte a „lubló” előnevet.⁹⁴ A várban a lengyel sztaroszták által lakott barokk palotát és a Szent Mihály kápolnát felújította, jelentős könyvgyűjteményt hagyott utódaira, s a várhoz tartozó uradalmában erdőgazdálkodással és földműveléssel foglalkozott.⁹⁵ Pályafutása jól mutatja, hogy Raisz György Félix művelt nemesként hogyan tudta családját szolgálataiba állítani az apja, Raisz György jószágigazgató által megszerzett tekintélyt és vagyont a Csáky család, az özvegy Zichy Jozefa és Csáky János fiának és unokáinak támogatásával, s az elődök lehetőségeit továbbfejlesztve, jó módú köznemesként hogyan tudott vár és uradalom birtokosává válni.

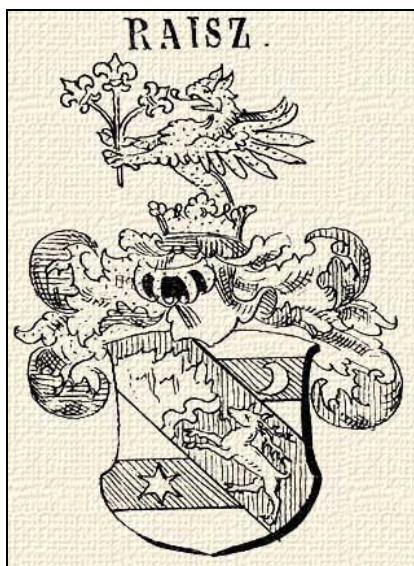

*A szepesmindszenti kastély*⁹⁶

⁹⁴ Amikor 1772-ben sor került a 13 szepesi város visszakerülésére a Magyar Királysághoz, a zálog visszavételében Csáky János gróf kapott feladatot, amely után 1772 novemberében a terület a lublói várban tett hűségeket a magyar királynak. Lubló, amely több évszázadon át a terület lengyel irányításának központja volt, a kincstáré lett. A várat és az uradalmat a Raisz család birtoklása után 1880-ban 87 ezer aranyért adták el Ólubló városának, majd a Zamoyski család szerezte meg, s birtokolta 1945-ig. *Mikulik, D.*: Raisz György Félix i. m.

⁹⁵ A vár vendégek könyve fennmaradt, több bejegyzéssel. 2009-ben az utódok a lublói múzeumnak adományoztak két festményt Raisz György Félix és felesége, Teőke Apollónia portréjával. http://www.archivnet.hu/kuriozumok/a_lubloi_var_vendegkonyve.html, letöltés 2020. márc. 14.

⁹⁶ Forrás: Vasárnapi Ujság, 1891. október 4. <http://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=60295>, letöltés 2020. aug. 19.

A Raisz család címere Nagy Iván munkájából⁹⁷

A levélíró Raisz II. György (1749–1820)⁹⁸

Raisz György lánya, Mária (1766–?)⁹⁹

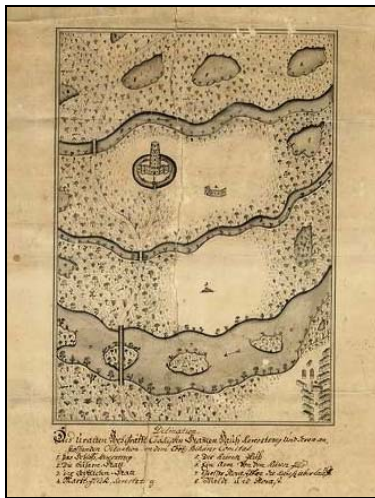
Zichy Jozefa elhunyt férje, gróf Csáky Nepomuki János (1720–1795)¹⁰⁰

⁹⁷ Uo. 585.

⁹⁸ A festményről készült fotó a Magyar Portrétár Alapítvány portréadatbázisából. www.npg.hu, letöltés 2020. ápr. 13.

⁹⁹ A kép 1802-ben készült. A Nemzeti Portrétár portréadatbázisából.

¹⁰⁰ Az Unterberger Ignác által festett olajkép fotója a Nemzeti Portrétár portréadatbázisából.

Csáky Emanuel (1763–1825)¹⁰¹A bihari Körösszeg a toronnyal¹⁰²Csáky János fia, József gyermekkori képe¹⁰³Csáky József fia, Sándor (1780–1851)¹⁰⁴

¹⁰¹ A képet festette Jakab János, készült 1799-ben. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok.

¹⁰² Körösszeg a család előnevét adó vár, amely már a 14. század végi első adományozásnál állt. A település 18. századi térképe MNL OL SS 88 No. 8. (Bihar vármegye, ma Cheresig, Románia.)

¹⁰³ A Nemzeti Portrétár Adatbázisából.

¹⁰⁴ A festmény ma Szlovákiában található, a fotó a Nemzeti Portrétár portréadatbázisából való.

*Raisz György Félix (1781–1861)*¹⁰⁵

*Ólubló vára*¹⁰⁶

¹⁰⁵ Az olajkép a lubló vármúzeumban található. A képről készült fotó a Magyar Portrétár portré-adatbázisából való. A képen a családi címer és a lubló vár kicsinyített képe is helyet kapott.

¹⁰⁶ A kép lelőhelye <https://utazom.com/utazas/szepesség-kincsei>, letöltés 2020. aug. 19.